

Rijksoverheid

Handreiking desinformatie in coronatijd

voor professionals

alleen samen krijgen we
corona onder controle

December 2021

Handreiking desinformatie

1. Inleiding - waarom deze handreiking? p. 3

Achtergrond - wat is het?

2. Wat is desinformatie en wat is misinformatie? p. 4

3. Hoe werkt desinformatie? p. 5

Praktijk – wat kan je doen?

4. Hoe herken je desinformatie? p. 6

5. Hoe check je een bericht? Een voorbeeld p. 7

6. Hoe ontkracht je desinformatie? p. 8

7. Hoe blijf je met elkaar in gesprek? p. 9

8. Welke weerstand is er? En hoe ga je daarmee om? p. 10

9. Zo blijf je in gesprek: 9 tips van wetenschappers p. 11

10. Desinformatie in coronatijd, Verder lezen en leren p. 12

Deze handreiking is een uitgave van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport en is opgesteld in samenwerking met verschillende experts en aan de hand van diverse bronnen:

- Jon Roozenbeek, onderzoeker aan de universiteit van Cambridge
- Dr. Mattheis van Leeuwen, onderzoeker en docent gedragsverandering aan de Radboud Universiteit van Nijmegen
- Prof. dr. Jan-Willem van Prooijen, gedragswetenschapper en sociaal psycholoog aan de Vrije Universiteit van Amsterdam
- Beeld & Geluid Den Haag
- [Isdatechtzo.nl](https://www.isdatechtzo.nl)
- [Mediawijsheid.nl](https://www.mediawijsheid.nl)
- [Coronavaccinatie.nl](https://www.coronavaccinatie.nl)
- Debunking Handbook 2020
- The COVID-19 Vaccine –Communication Handbook
- Handreiking Nepnieuws sept 2021

1. Inleiding

Waarom deze handreiking?

Nepnieuws, desinformatie, hoaxes (of broodjeaapverhalen). Het coronavirus, de verspreiding ervan en de maatregelen ertegen lijken voor steeds meer onjuiste berichten te zorgen. Dat kan niet alleen verwarrend zijn, maar ook grote, schadelijke gevolgen hebben.

Werk je in de zorg, het onderwijs of bij een andere publieke organisatie, dan is de kans groot dat je met desinformatie in aanraking komt. Deze handreiking helpt je ermee om te gaan. Met uitleg van wetenschappers en diverse andere bronnen, hoe je desinformatie kunt herkennen en hoe je erover in gesprek kan gaan. Je krijgt ook praktische voorbeelden, handvatten en tips, en we bespreken de belangrijkste onderwerpen die spelen rond de coronapandemie.

Deze handreiking is gemaakt naar aanleiding van ervaringen met desinformatie over vaccinatie, maar de lessen en tips kunnen op meer onderwerpen worden toegepast.

We hopen dat het je helpt in je dagelijkse werk!

2. Achtergrond

Wat is desinformatie en wat is misinformatie?

“Desinformatie is alle misleidende informatie op het internet, geplaatst om meningen op een niet-eerlijke manier te beïnvloeden. Bijvoorbeeld om onzekerheid of geweld aan te moedigen of om eraan te verdienen, denk aan informatie over een product dat niet doet wat het belooft. Dit soort berichten kunnen logisch én interessant klinken en zijn niet per se volledig onwaar. Maar ze verdraaien de boel en zetten je zo op het verkeerde been.”

- **Jon Rozenbeek**, onderzoeker aan de universiteit van Cambridge.

Desinformatie is bewust misleidende en onjuiste informatie die verspreid wordt om meningen te beïnvloeden, schade aan te richten en geld te verdienen. Desinformatie wordt opzettelijk en met kwade bedoelingen verspreid. Denk aan:

- berichten met verdraaide of uit de context gehaalde feiten;
- berichten vol emotie en sensatie;
- berichten die je boos, bang of gestrest maken.

Let op: niet alles aan desinformatie is nep. Soms zit er een uit z'n verband getrokken kern van waarheid in. Dat maakt het lastig om het van betrouwbare berichten te onderscheiden.

Het verschil tussen desinformatie en misinformatie zit in de bedoeling ervan.

Misinformatie is informatie die niet goed begrepen, maar wel verspreid wordt. Het is misleidende informatie zonder kwade bedoelingen. De verspreider weet niet dat de informatie niet klopt.

Desinformatie en misinformatie vind je vooral op het internet. Bijvoorbeeld in informatie die mensen als foto of video delen via sociale media of WhatsApp, berichten op forums en websites, of van influencers en (nep)experts. Maar desinformatie verspreidt zich ook via folders in de brievenbus, (dagblad)advertenties of verhalen die je via-via hoort.

3. Achtergrond

Hoe werkt desinformatie?

“Makers van desinformatie gaan slim te werk. Ze weten hun publiek op verschillende manieren te bespelen. Dat doen ze door gebruik te maken van de nieuwsgierigheid, sensatiezucht en onzekerheid van mensen. Nepnieuws is er bijvoorbeeld heel goed in om aandacht te trekken.”

- **Jon Rozenbeek**, onderzoeker aan de universiteit van Cambridge.

Waarom verspreidt desinformatie zich zo goed?

Dat heeft vooral te maken met hoe ons brein werkt:

1. “Ons brein is eigenlijk een beetje lui en daarom heel makkelijk voor de gek te houden”, stelt Margriet Sitskoorn, hoogleraar Klinische Neuropsychologie aan de Universiteit van Tilburg. “Wij mensen houden van nature wel van een beetje mysterie en sensatie, vooral als het ons met anderen verbindt. Desinformatie trekt onze aandacht door op onze emoties in te spelen. Wij mensen zijn gevoelig voor beïnvloeding van buitenaf: (onbewust) luisteren we meer naar anderen dan we denken. Daarom is het ook niet zo gek dat desinformatie ons best makkelijk kan misleiden. Als zo’n bericht je ook nog persoonlijk raakt, dan zijn we snel geneigd om iets aan te nemen als de werkelijkheid.”
2. Als je eenmaal in een verhaal gelooft, dan sta je vooral open voor bewijzen die de (onjuiste) informatie bevestigen. Je wuift informatie van experts die het tegendeel van het verhaal bewijzen makkelijk weg.

4. Praktijk

Hoe herken je desinformatie?

Desinformatie is vaak moeilijk te herkennen. Berichten zijn soms niet van echt te onderscheiden omdat de makers er slimme technieken inzetten; denk aan manipulatie, het inzetten van nepaccounts, het inspelen op emoties en het zich voordoen als een expert. Ook worden er vaak onjuiste of misleidende feiten en cijfers opgevoerd om het bericht betrouwbaar te laten lijken.

Twijfel je of je een bericht kunt vertrouwen, of wil je mensen helpen die dit ervaren? Hiernaast geven we je praktische tips hoe je desinformatie kunt herkennen en hoe je desinformatie kunt ontkrachten. En deze tips kun je ook meegeven aan de mensen in je omgeving of in je praktijk.

1. **Check van wie het bericht is.** Wie heeft het geschreven en wat is de bron? Komt het van een nieuwssite, een onbekend platform of uit een bron met een twijfelachtige reputatie?
2. **Check het bericht zelf.** Kom je de foto's, video's en cijfers ook in andere, verschillende soorten media tegen? Of kom je het bericht bij factcheck-websites tegen zoals <https://factchecknederland.afp.com> of <https://nieuwejournalistiek.nl/factchecken/>
3. **Check hoe het bericht wordt gepresenteerd.** Wat is de toon van het bericht? Als het bericht je boos of bang maakt, wees dan extra kritisch. Als het bericht een erg sensationele kop heeft, dan is het niet altijd geschreven om alleen te informeren.
4. **Check waarom het bericht geschreven is.** Met welke bedoeling is het bericht geschreven? Heeft de schrijver er een bepaald belang bij? Bijvoorbeeld geld verdienen: hoe meer er op een artikel geklikt wordt, hoe meer geld er verdiend wordt aan advertenties of donaties? Of wil de schrijver meningen beïnvloeden of verwarring zaaien?
5. **Check het bericht met je vrienden of familie.** Praten over een artikel helpt bij het analyseren van het nieuws.

Als je hier allemaal goed op let, dan ben je op de juiste weg! Hoe je anderen bij het herkennen van desinformatie kunt helpen, leggen we verderop in deze handreiking uit.

Zie de volgende pagina voor een voorbeeld →

5. Praktijk:

Een voorbeeld

In dit voorbeeld laten we zien hoe je met een aantal checks kan achterhalen of een bericht waar is of niet.

Het bericht:

Engelse websites beweren dat zwangere vrouwen vaker miskramen krijgen als ze het coronavaccin hebben gehad. Het aantal zou in een paar maanden tijd met 366 procent zijn gestegen. Deze berichten worden ook in Nederland gedeeld. Maar klopt dat percentage wel?

Kijk voor het hele voorbeeld op:

<https://www.isdatechtzo.nl/nieuws-gecheckt/is-dat-echt-zo-dat-het-coronavaccin-miskramen-veroorzaakt>

1. Check de bron:

De stijging van 366% is gebaseerd op cijfers van het officiële *Medicines and Health products Regulatory Agency* (MHRA), het Britse geneesmiddelenagentschap. De bron is dus een overheidswebsite.

2. Check de cijfers:

Uit de cijfers van 9 december tot 24 januari blijkt dat na vaccinatie met het Pfizer-vaccin vier miskramen zijn gerapporteerd, na AstraZeneca waren dat er twee. De cijfers tot en met 7 maart tonen 23 miskramen na Pfizer en vijf na AstraZeneca. Het totaal aantal miskramen bij gevaccineerde zwangeren steeg dus van 6 naar 28, wat neerkomt op een toename van 366,66 procent.

3. Check het verband:

Het aantal meldingen is gestegen, maar dat zegt niets over de link tussen de miskraam en het vaccin, of over het aantal miskramen dat voorkomt zonder vaccinatie. Maar dan even goed kijken naar de context. Er zijn namelijk ook meer mensen gevaccineerd. Daarbij zien we dezelfde toename van het aantal miskramen als vóór het vaccineren werd gemeld. De conclusie dat miskramen worden veroorzaakt door het vaccin is daarmee niet bewezen. Binnen die veel grotere groep van mensen die een vaccin kregen is bijvoorbeeld óók het aantal mensen met een treinabonnement gestegen, of mensen die 42 jaar zijn of blond haar hebben.

Oorzaak en gevolg kloppen in dit voorbeeld niet, daarom is het bericht dat zwangere vrouwen vaker miskramen krijgen na coronavaccinatie onjuist.

Zoals je ziet kan desinformatie listig in elkaar zitten en kan het best ingewikkeld zijn om het te ontcijferen. Maar vaak is het sneller te ontdekken als je de stappen volgt.

6. Praktijk

Hoe ontkracht je desinformatie?

Als je eenmaal hebt ontdekt dat een bericht niet klopt, dan kun je de desinformatie ontkrachten. Daarvoor kan je het beste de hamburger-methode gebruiken:

1. Broodje:

Presenteer de juiste feiten, ontken de desinformatie niet.

2. Burger:

Vervolgens herhaal je eenmaal de desinformatie, waarbij je aangeeft dat het nepnieuws is en niet klopt. Als je de onjuiste informatie nog vaker herhaalt kan het juist het effect van desinformatie versterken. Hierna leg je uit wat er onjuist is. Doe dit uitgebreid (eventueel met feiten, cijfers en afbeeldingen van de onjuiste informatie) en duidelijk, zodat het niet te missen is.

3. Broodje:

Ten slotte herhaal je nog een keer de juiste feiten. Desinformatie kan hardnekkig zijn: ontkracht het daarom in meerdere gesprekken en/of via meerdere kanalen en zorg dat de ontkrachting deelbaar is.

Hoe blijf je met elkaar in gesprek?

Over het coronavirus kunnen de meningen flink verschillen. Hoe praat je met elkaar en hoe praat je met mensen die hier heel anders over denken? We geven je hieronder informatie om een gesprek aan te gaan.

Mensen vinden het niet fijn om met verschillende meningen of overtuigingen tegenover elkaar te staan. Wat door de één wordt vertrouwd, wordt soms door de ander gewantrouwd. Hoe ga je dan het beste met elkaar om?

Bespreek waarom je iets wel of niet gelooft. Wij mensen denken dat we rationeel zijn, maar niets is minder waar. We laten ons vooral leiden door onze gut feelings, maar zijn ons daar zelden van bewust. Een heftig, negatief verhaal onthouden we beter dan cijfers en statistieken. We zijn echt minder vatbaar voor feiten dan we beseffen.

Iemand overtuigen van een ander standpunt dan het zijne kan lastig zijn. Mensen zijn vaak behoorlijk standvastig in hun overtuigingen. En wie gaat nu elk detail van alles waar hij of zij in gelooft factchecken? Dat waarin we emotioneel hebben geïnvesteerd, daar houden we graag aan vast. Blijf toch in gesprek met elkaar. En probeer zelf bewust te zijn van het bestaan en de tactieken van desinformatie. Als je die herkent, ben je weerbaarder.

Welke weerstand is er?

Mensen hebben allemaal dezelfde basisbehoeften. We willen verbinding voelen en ergens bij horen. Maar we willen ook vrij zijn om te denken en doen wat we willen. Als iemand voelt dat hem iets wordt opgelegd, dan kan hij zich op verschillende manieren verzetten. Dit noemen we ook wel weerstand.

Welke soorten weerstand komen we tegen en hoe kun je hiermee omgaan:

- 1. Opstandigheid; boos of geïrriteerd gedrag.** Zo iemand zegt: 'je moet mij niet vertellen wat ik moet doen'. Wat deze persoon nodig heeft is de bevestiging dat hij recht heeft op zijn mening.
- 2. Scepticisme; onzekerheid en twijfel.** Zo iemand blijft 'ja-maren'. Deze persoon heeft behoefte aan zekerheden, aan veiligheid en vertrouwen. Onderzoek samen welke feiten wél vast staan.
- 3. Passieve opstelling.** Zo iemand zegt: 'het zal allemaal wel'. Zij voelen niet genoeg druk of belang om een mening te vormen en te beslissen (over vaccineren). Het kan helpen om deze persoon aan te sporen om zich wél te verdiepen in dit onderwerp.

9. Zo blijf je in gesprek:

9 tips van wetenschappers

“Begin met luisteren en vragen stellen. Probeer de ander niet te overtuigen en laat je eigen gelijk even achterwege. Ga uit van het gemeenschappelijke: we willen allemaal het beste voor onszelf en onze omgeving.”

- **Dr. Mattheis van Leeuwen**,
onderzoeker en docent gedragsverandering
aan de Radboud Universiteit van Nijmegen.

- 1. Onderzoek of iemand wel wil luisteren**
Niet iedereen wil over zijn mening in gesprek gaan. Dat kan alleen als iemand bereid is om een open gesprek te voeren.
- 2. Voer het gesprek 1 op 1**
Vermijd de sociale druk van een gesprek in een groep. Praat liever met z'n tweeën in een privé-omgeving.
- 3. Sta open voor de ander**
Probeer een positieve, respectvolle en vertrouwelijke dialoog aan te gaan. Stel vragen vanuit oprechte nieuwsgierigheid. Als jij er duidelijk open in staat, kan de ander dat ook doen.
- 4. Zoek samen naar de waarheid**
Ga tijdens het gesprek als twee bondgenoten op zoek naar de waarheid. Dat werkt beter dan er een wedstrijd van te maken met winnaars en verliezers. Het gaat om een win-win situatie. Toegeven dat je fout zat, voelt dan (voor de ander) niet als een nederlaag.
- 5. Vermijd moeilijke woorden**
Ingewikkelde wetenschappelijke termen helpen niet bij het kweken van wederzijds begrip. Zoek naar eenvoudiger woorden om dezelfde boodschap over te brengen.
- 6. Zoek de overeenkomsten**
Veel desinformatie bevat elementen die deels op waarheid berusten. Erken ze (als ze er echt zijn) om zo punten van overeenstemming te bereiken en vertrouwen te creëren.
- 7. Erken het emotionele aspect**
Vaak spelen er ook psychologische redenen. Bijvoorbeeld een behoefte aan zekerheid, controle, erbij horen of aan betekenis. Daar helpen feiten niet bij. Besteed dus ook aandacht aan deze gevoelens.
- 8. Overlaad mensen niet met te veel informatie**
Een overvloed aan informatie kan intimiderend zijn en negatieve gevoelens opwekken. Ontkracht eerst één of twee argumenten en niet de gehele structuur van een overtuiging ineens.
- 9. Heb geduld**
Geef de ander de tijd om nieuwe informatie te verwerken, om zijn mening te herzien en verantwoordelijkheid te nemen voor de eigen verandering.

10. Verder lezen

Desinformatie in coronatijd: *wat speelt er?*

Enkele onderwerpen waarover veel desinformatie rondgaat:

- Is vaccinatie tegen het coronavirus riskanter dan het virus zelf?
- Is het coronavaccin te snel ontwikkeld?
- Zit het coronavaccin nog in een experimentele fase?
- Heeft het vaccin gevolgen voor zwangerschap of vruchtbaarheid?
- Zijn er alternatieve middelen tegen corona in plaats van vaccinatie, zoals ivermectine?
- Welke bijwerkingen hebben de vaccins op de lange(re) termijn?
Bijvoorbeeld Myocarditis?
- Geven vaccins een risico op auto-immuunziekte?
- Geven vaccins blijvende schade bij kinderen?
- Kan het vaccin je DNA aantasten?

Deze onderwerpen zijn gebundeld op 'Laat je informeren' op rijksoverheid.nl:

[Coronavaccinatie.nl/feiten](https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/coronavaccinatie/feit-en-fictie)

En zie ook blogs met experts aan het woord:

[Coronavaccinatie.nl/weblogs](https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/coronavaccinatie/weblogs)

Er gaan veel onjuiste verhalen rond over de corona-vaccinaties. Vooral bij mensen van wie het vertrouwen in de overheid niet heel groot is. Het is essentieel dat we weten welke onderwerpen en verhalen er bij hen spelen en hen de (feitelijk) juiste informatie presenteren.

Verder lezen en leren over desinformatie:

We hopen dat je met deze handreiking meer weet over desinformatie, hoe je het kan herkennen en hoe je met iemand in gesprek kan gaan over desinformatie.

Wil je hier meer over lezen? Ga dan naar:

- Wat is nepnieuws en hoe werkt het precies? Dat leer je op: www.isdatechtzo.nl
- [6 tips om desinformatie te herkennen](#)
- Speel de online game [Slecht Nieuws](#) en leer hoe makers van desinformatie te werk gaan: www.slechtnieuws.nl
- [Hoe herken je nepnieuws én kom je met een gefundeerd weerwoord?](#)
- <https://nieuwejournalistiek.nl/factchecken/>
- <https://factchecknederland.afp.com/>
- <https://thefactclub.nl/>
- <https://reporterslab.org/fact-checking/>

Rijksoverheid

Uitgave

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport

Meer informatie

rijksoverheid.nl/coronavirus

coronavaccinatie.nl

December 2021